

WINTER 1978/1979

Inleiding

Vogeltrek onder invloed van invallende koude is een zeer imposant gebeuren, maar de onvoorspelbaarheid ervan maakt het moeilijk om gerichte plannen te maken wat betreft het verzamelen van waarnemingen. Waarschijnlijk mede hierdoor is de dokumentatie op dit gebied erg schaars. Veelal betreft het indrukken van waarnemers zonder dat tellingen zijn gedaan. Eén van de voorwaarden voor het optreden van massale verplaatsingen is dat de inval van de kou, al dan niet gepaard gaande met sneeuwval, snel moet zijn. Kwakkelwinters met afwisselend lichte tot matige vorst die uiteindelijk uitmonden in een periode met strenge vorst geven geen massale vogeltrek te zien: de vogels vliegen waarschijnlijk veel meer gespreid in de tijd naar warmere streken omdat het kritische gebied voor de verschillende soorten (en misschien ook voor de verschillende individuen binnen een soort) anders ligt.

Op 30 december 1976 was ik getuige van de passage van minimaal 116.000 getelde vogels boven de Waddenzee onder Schiermonnikoog (Watervogels 2: 11-14). Twee jaar later, op 29 december 1978, sloeg de vorst opnieuw toe en dat was het begin van een lange periode van streng winterweer.

Vanuit een verwarmd vertrek, uitzinde op het oosten, aan de noordrand van de stad Groningen, was het niet moeilijk systematische waarnemingen te verrichten. In dit artikel wil ik kort verslag doen van de belangrijkste verschijnselen rond de koudeinval en de periode daarna. Tevens wil ik vragen aan iedereen die waarnemingen van trekkende of verblijvende ganzen heeft uit de periode 1 december 1978 - 1 april 1979 deze naar mij op te sturen. Zowel gedetailleerde als globale gegevens zijn welkom

Het weer

Na een zwak winterende decembermaand met de eerste ijsdagen op 6, 7 en 8 december in onze provincie, stroomde in de ochtend van 29 december zeer koude lucht uit het Baltische gebied over noordoost Nederland, waardoor het midden op de dag plotseling begon te vriezen. In de namiddag viel sneeuw (vanaf 16.00 uur in de stad Groningen) en de aanwakkerende wind zorgde voor het ontstaan van sneeuwduinen. Ook zaterdag 30 december bleef het sneeuwen bij windkracht N.0.8 en een temperatuur van maximaal -6°C . Zondag 31 december ging de wind liggen, gevolgd door opnieuw sneeuwval die nu pas de weilanden definitief bedekte. Daarna volgde een winterse periode met soms strenge vorst, herhaaldelijk nieuwe sneeuwval die duurde tot eind februari.

Kolganzen

De meeste Kolganzen werden waargenomen direkt na de eerste sneeuwval op 29 december 1978. In de dagen daarna was de trek veel minder sterk. De laatste waarnemingen van westwaarts vliegende Kolganzen vielen op 2 januari. P. Glas zag op 4 januari 15 ex naar het oosten vliegen boven de Helperzoom in Groningen. Bij gelijkblijvende waarnemingsintensiteit kom ik voor mijn eigen gegevens tot de konklusie dat 83% van alle gepasseerde Kolganzen op de eerste dag van de koudegolf doorkwam ($N=1498$). De trek werd in een groot deel van de provincie opgemerkt. Ik heb nu waarnemingen van 25 plaatsen, met als noordelijkste punt Oudeschip (C.P. Sikkema) en als zuidelijkste punt Zuidlaren (J.A. Loterijman). Alle waarnemers spreken van sterke trek, waarbij het meest om honderden, soms duizenden ganzen gaat.

Tussen 12.00 en 14.00 uur nam R. Dantuma op 29 december ca. 3500 ganzen vliegend waar (Florakade, Europaplein); in de meeste gevallen zijn de waargenomen aantallen kleiner. Zelf telde ik die dag over een 1 km breed stuk in totaal 1246 Kolganzen.

De gemiddelde groepsgrootte bedroeg voor 42 groepen 57 ex., over alle andere jaren gemiddeld bedraagt dit 67 ex voor onze provincie (C.P. Sikke-
ma), terwijl Phillipona (1972) voor Nederland 61 ex noemt als gemiddelde bij de voorjaars trek.

Opvallend is het patroon van doorkomen binnen de dag. Voor zover bekend vermeldden alle waarnemers op 29 december de sterkste trek midden overdag terwijl er geen losse waarnemingen uit de ochtenduren bekend zijn. Gedetailleerde waarnemingen geven voor Meedhuizen bij Appingedam: 11.00-15.00 uur (G. Doornbos), Selwerd in Groningen: 12.00-15.30 uur (M. van Eerden), Helpman in Groningen: 12.00-15.00 uur (J. Prop), Haren: 11.40-15.30 uur (P. Glas). Daarnaast zijn 's avonds op enkele plaatsen opnieuw ganzen gehoord: Haren 23.20 uur (P. Glas) en Roden 23.00 uur (S. de Bie).

Van de overtrekkende Kolganzen boven mijn huis vloog 72% naar het westen en 23% naar het westzuidwesten (Tabel 1).

Volgend op de koudevlucht werden geen waarnemingen gedaan van verblijvende Kolganzen in onze provincie.

Tabel 1. Trekrichting bij Kol- en Rietganzen boven Groningen-stad.

	W	%	WZW	%	ZW	%	ZZW	%	Z	%
1261 Kolgans	910	72	291	23	60	5	-	-	-	-
359 Rietgans	79	23	82	23	160	46	21	6	8	2

Rietganzen

Het patroon van de Rietganzen wijkt sterk af van dat van de Kolganzen, eigenlijk in alle opzichten. De trek was over een veel langere periode gespreid dan bij de Kolgans. Trekkende groepen Rietganzen werden op 15 dagen in januari 1979 waargenomen, de laatste voor zover bekend op 17-1.

Voor mijn eigen waarnemingen berekende ik dat 80% van alle gepasseerde Rietganzen werden waargenomen binnen zes dagen na de sneeuwval (tegen Kolgans 1 dag). De reactie op de sneeuwval is dus bij deze soort veel minder synchroon dan bij de Kolgans. Omdat veel waarnemers moeite hebben bij het determineren van niet-roepende, overvliegende 'grijze' ganzen is het speciaal voor deze soort moeilijk na te gaan wat de frontbreedte precies is geweest. De waarnemingen suggereren dat Rietganzen vooral over het zuidelijk deel van onze provincie en over Drenthe zijn gepasseerd. Zo waren 21% van alle gedetermineerde ganzen in Groningen-noord Rietganzen (van Eerden), 61% in Haren (Boekema, Hulscher, Glas) en 87% in het Drentse Exloo (J. Santing).

Over 38 groepen bedroeg het gemiddelde aantal Rietganzen 26 ex., dat is globaal de helft van het aantal in de gemiddelde Kolgansgroep.

Ook de vliegrichting verschilde. Over mijn eigen waarnemingen berekend vloog de gemiddelde Rietgans naar het zuidwesten (mediaan) terwijl dat voor de Kolgans westwaarts was (Tabel 1).

Opvallend is verder het voorkomen van kleine groepjes Rietganzen in onze provincie, veelal op plaatsen waar anders nooit ganzen worden gezien. In een aantal gevallen kon de ondersoort van deze ganzen worden vastgesteld: het betrof steeds de grote bosvorm, *Anser fabalis fabalis*, terwijl we in zachtere winters langs de Groninger noordkust, de Dollard en het Lauwersmeer overwegend de toendravorrm A. f. *rossicus* ontmoeten.

Met uitzondering van de kuststrook zijn de volgende waarnemingen mij bekend:

030179	(x)	4 ex op akker Adorp (van Eerden)
040179		2 ex + 4 ex op ijs Sassenhein-zuid (Hulscher)
050179	(x)	7 ex op besneeuwd grasland Winsumermieden ZO van Winsum (van
090179	(x)	17 ex op besneeuwd grasland Drentse A achter golfbaan(Eerden)
130179	(x)	12 ex op akker Mensingweer (van Eerden)
	(x)	6 ex op akker Ranum tussen Winsum en Mensingweer (van Eerden)
210179		14 ex Onnerpolder (Hulscher)
	(x)	5 ex op dijkje langs Winschoterdiep, industrieterrein Groningen (Hulscher)
030279		31 ex in spruitkoolveld bij Spijk (Sikkema)
		8 ex in spruitkoolveld bij het Boterdiep, O van Kantens (Sikkema)
		12 ex op grasland even zuid van Bedum (Groen)
040279		16 ex in spruitkoolveld even ten N van Warffum (Sikkema)
100279		18 ex op akkerland ZW van Uithuizen (Rubertus)

De herkomst van de ganzen

Gezien de vliegrichting zijn de Kolganzen waarschijnlijk afkomstig uit de D.D.R.. Ook in andere jaren is de gemiddelde vliegrichting west (70%, C.P. Sikkema). De pleisterplaatsen in de D.D.R. liggen 270-450 km van Groningen verwijderd. Bij een vliegsnelheid van 70 km/uur met de wind mee, zou dit 3,9-6,4 uur vliegen zijn voor deze vogels. We zagen dat de ganzen massaal doorkwamen tussen 12 en 15 uur, dat wil zeggen 4 tot 7 uur na zonsopgang. Het is daarom heel goed mogelijk dat de Kolganzen direkt na zonsopkomst in de D.D.R. bij de ochtendtrek zijn vertrokken. Er stond daar op dat moment een sneeuwstorm. Pas bij de Nederlandse grens kwamen de ganzen uit het sneeuwgebied.

Bij de Rietgans is de situatie ingewikkelder gezien het zeer gespreide patroon van doorkomst. Dit kan zowel betekenen dat de ganzen uit een zeer groot gebied afkomstig zijn als dat de verschillende groepen niet gelijktijdig de beslissing genomen hebben om weg te trekken.

Als het verschil in trekrichting tussen beide soorten reëel is, dan zou de herkomst van de Rietganzen een gebied zijn dat ten NO van onze provincie ligt. Het is bekend dat, met name *A. f. fabalis*, in normale winters in Denemarken en Zuid-Zweden (Schonen) verblijft (Bauer & Glutz von Blotzheim 2, 1968).

adres: Elzenlaan 26
Groningen
050-778671